

בעולם האנושי, ואלה כלים מתודולוגיים דרושים להגדרת גבולותיהם.

ציפי הסיקה שהתפיסה המדעית המודרנית ביססה את הנחותיה היסודיות לגבי מהי פתולוגיה, תוך התמקדות בשאלה 'מהי אנושיות ראויה?' תוך הכחשת קיומן של עמדות חברתיות, ששימשו למיון בני האדם לפי קטגוריות מובחנות וקבועות באופן המנותק מתכונות הפרט. על בסיס הבנה זו, ראתה את המשמעות בתפיסתו של פרויד, שחשב מחדש על האופן בו תפיסות אנושיות מתגבשות ומתקבעות.

מנקודת מבטי, זו זווית חשובה ומעניינת, שהעוסקים ברבדי תורת פרויד מהכיוון הטיפולי פחות מפנים אליה מבט. בכך יש בספר הרחבת אופקים והשלמת פרספקטיבה חשובה לכל העוסקים בטיפול הפסיכואנליטי.

החיפוש במימד החברתי/מדיני את המאפשר לרוע האנושי להגיע למימדים זועתיים חשוב גם בתקופתנו, כאשר בשבעה באוקטובר חוונו את התקפת החמאס הרצחנית על ילדים, נשים ואוכלוסייה אזרחית, באכזריות שלמרות זיכרון מוראות ואימת השואה – עדיין הפתיעה אותנו. בזמן כתיבת הדברים, תשעה חודשים לאחר מכן, אנחנו עדיין תחת מלחמה, אלפים פונו מבתיהם, הרס בצפון ובדרום, ושמות חללים מפורסמים במהדורות החדשות כל בוקר. כולנו עדיין תחת הטראומה או הקטסטרופה*, מצב שמחייב המשך המשגה של נושא ה'טראומה' מהמקום אליו הביא אותנו פרויד.

הספר שלפנינו מחדד את השאלה האם מעשי הזוועה של החמאס הם התנהגות פתולוגית של חולי ומוות או אולי התנהגות המתאפשרת כי נחשבת נורמטיבית בחברה ובתרבות אליה החמאס שייכים?

גם דיונים של אלברט איינשטיין וזיגמונד פרויד ב-1933 בשאלה: "מלחמה למה?" (1) לא נתנה לנו תשובה שממנה ניתן ללמוד כיצד למנוע בעתיד מעשי זוועה כאלה, וקשה לי להאמין שהתשובה תמצא בהבנת תהליכים חברתיים, היסטוריים, ביולוגיים, אנתרופולוגיים, פילוסופיים או לא-מודעים. המתרחש היום במדינתנו מעלה בי את המחשבה שאולי המענה נמצא במישור שממנו השכבה האינטלקטואלית נמנעה עד כה מלהתערב, והוא המישור הפוליטי. אך, לא בזה עניינו של ספר זה....

במהלך הקריאה מצטרפים למסע של המחברת, הבוחנת את גלגולי מושג הפתולוגיה בתרבות המערב מאז היפוקרטס דרך מיסוד הידע והמחקר הרפואי ומיסוד בתי החולים עד לתקופת פרויד. מסע המאפשר הפנמת חלקם של תהליכים אלה בהפיכת הפרט למספר מקוטלג, שניתן לעשות כלפיו את

* כפי שהגדירה פרופ' יולנדה גמפל בקבוצת החשיבה "כשקיר נופל", הדנה במצבים בהם המטפל והמטופל חווים אותם תנאים טראומטיים. מצב שכאילו מפיל את אחד הקירות המחזיקים את היחסים מטפל-מטופל החשופים לאותם תנאים מצויפים.

ציפי בן עמי

פסיכואנליזה ופתולוגיה: פרויד והחשיבה המדעית

תל-אביב: רסלינג, 2023, 253 עמ'.

ד"ר חני מן שלוי*

הזמנה לסקור את הספר של ד"ר ציפי בן עמי, "פסיכואנליזה ופתולוגיה – פרויד והחשיבה המדעית", העמידה לפני אתגר מעניין. כפסיכואנליטיקאית אני רגילה לגשת לתורת פרויד מבפנים, תוך התעמקות מתמשכת המאפשרת לגלות משמעויות חדשות ורבדים מרובים נסתרים. אך, בן עמי מתבוננת מהחוץ פנימה כשהיא נגשת לחקור את תפישתו של פרויד מזווית מקורית של מקומה על רצף ההתפתחות ההיסטורית של תפיסת המדע בתקופתו ולפניו.

הספר נפתח בסקירה מעמיקה של יחסי הגומלין בין המדע לחברה בהתמודדות עם השאלה: כיצד פרויד מציב את האדם כמושא מחקרי בתווך בין מדעי הטבע למדעי הרוח, והאם ניתן לבחון את המתודה שלו לאור הפרמטרים של פילוסופיית המדע בתקופתו?

תהיתי מה הביא את ציפי – פסיכולוגית ופסיכותרפיסטית – להקדיש את עבודת הדוקטורט שלה לחקר תהליכים פילוסופיים, סוציולוגיים ואנתרופולוגיים? אולם תחילת תשובתה לשאלתי לא נתנה עדיין מענה לתהייתי:

"הרעיון למחקר צץ מתוך איזה אי-נחת שהתעורר בי במושקעות שלי בקליניקה ורצון להשתמש בידע, בהבנות ובכלים הפסיכואנליטיים להבנת התרחשויות היסטוריות-חברתיות".

תהייתי מה גרם לתחושת אי-הנחת קיבלה מענה בהמשך דבריה כשסיפרה שבמהלך הכתיבה ביקרה "במחלקה לפתולוגיה במחנה זקסנהאוזן, מקום בו נערכו ניסויים רפואיים באסירים חיים ובגופות לגיבוש ידע מדעי על מחלות ועל יעילותם של טיפולים רפואיים".

ברצף אסוציאטיבי חופשי היא המשיכה לשתף:

"כבת לניצולי שואה צפו ועלו בי אותן שאלות מימי נעוריי: כיצד חברה שאופיינה בעושר תרבותי רב אימצה ערכים מעוותים כל כך והפכה את האדם לפריט במחקר מדעי?"

חשבתי שנפשה של בת לניצולי השואה מחפשת איזו הבנה הגיונית במישור החברתי למעשי הנאצים הזוועתיים. מוטיבציה שממחישה לי שוב איזה מאמץ נפשי כרוך בחיים שנושאים את הזוועה, בלי פשר הגיוני לסיבות שגרמו לאנשים תרבותיים להפוך לגרועים יותר מחיות אדם. בעזרת תיאוריות חברתיות המחברת מתעמקת באופן בו חברה אנושית מתחמת את גבולותיה, כך שמעבר להם התופעות יקוטלגו כחוסר סדירות

1 mann.shalvi@gmail.com

הידע על האדם. העמקה זו מאפשרת להתמודד עם הקביעה מה נחשב נורמטיבי לעומת מה שנחשב חולי ומוות בטבע האדם. היא מגיעה מזוויות שונות למסקנה: "פרויד חתר להגמיש את ההבחנות הנוקשות בין בני האדם, לעורר ספק בקטגוריזציה של בני האדם המחפצה אותם, בעיקר לשמור על ערך האדם כאינדיבידואל. מושג הפתולוגיה שימש אותו לגיבוש דרך ספקנית בחשיבה החברתית שתחייב בחינה מתמדת של דפוסי המיון והמידור של בני האדם. ההנחה היא שמטרתו הייתה למנוע היווצרות של דעות קדומות וסטראוטיפים מהצד האחד, ומהצד האחר למנוע היווצרות של ניהיליזם ואנרכיה שאינם מכירים בהבדלים בין בני האדם" (עמ' 36). היא מרחיבה על הקשר בין מושגי המרחב והזמן למושג הטראומה אצל פרויד כשהיא מעמיקה בהנגדה בין זמן קוסמי לזמן פסיכולוגי אצל פילוסופים ומדענים בהיסטוריה של המדע בתרבות המערב.

אחד הדברים שאהבתי בקריאה בספר היו הרגעים בהם תיאוריות חדשות שאיתן נפגשתי התחברו לידע פסיכואנליטי אחר שבתוכי, וכך הרחיבו משמעויות שהיו קיימות בי קודם. הספר כל כך מלא וגדוש בהן עד שאין לי דרך לסכם את כל העושר הזה. אך אם חשבתי שכבר נכתב על פרויד כל מה שיכול היה להיכתב, באה ציפי בן עמי והוכיחה שאם נחבר בין עולמות המדע השונים, ניתן אף ניתן לחדש ולהרחיב את זווית הבנתנו את פרויד ועבודתו.

ס פ ר ו ת

1. פרויד ז. (1933). מלחמה למה? בתוך: כתבי זיגמונד פרויד. כרך 1. חמישי, עמ' 7-18. תל אביב, דביר 1968.

הנוראים שבמעשים. גם אם אין בכך הקלה שבמציאת התשובה, אין ספק שספר זה מרחיב את התמונה, ומהווה נדבך חשוב בהמשך חיפוש המענה.

בן עמי מזמינה את הקורא להעמיק בחיבורים בין פרויד לפילוסופיה בכלל ולפילוסופיה של המדע בפרט. ספרה עשיר בתיאוריות מתחומי המדע השונים: פסיכואנליזה, היסטוריוגרפיה, פילוסופיה, הדיסיפלינה ההרמנויטית-הומניסטית, אנתרופולוגיה, הפילוסופיה של המדע, פיזיקה קוונטית, תורת היחסות של איינשטיין, מתימטיקה סטטיסטית, ואיני בטוחה שלא השמטתי עולמות נוספים המוזכרים בספר. כל זאת, תוך ניסיון לא לוותר על אף תיאוריה, ותוך הקפדה לסווג תיאורטיקנים השייכים לאופן הסתכלות מדעית אחת מול הנמצאים איתם בקונפליקט, ניתוח המהווה בסיס להבנת מקומו של פרויד והתיאוריה שלו בהקשר זה.

ההיכרות עם עושר התמונה ברקע תקופתו של פרויד עוררה את סקרנותי להמשיך להעמיק ולהבין, אך אולי זהו גם 'עקב אכילס' של הספר, כי נדרש מהקורא ההדיוט (בתחומים אלה) לרדת לעומק תיאוריות מורכבות לעתים רק מתוך כמה משפטים. ואולם בו-זמנית, יכול הספר להוות גם זרז להעמקה באותן תיאוריות המעוררות את סקרנות הקורא, ולמסעו תוך השוואה בינן לבין התיאוריה של פרויד.

בן עמי בחרה להעמיק גם במושג הפתולוגיה. היא מסבירה כי מאחר שנושא החולי והסבל האנושי הוא מרכזי בחשיבה האנושית, הרי יש לו תפקיד חשוב בתהליכי העיצוב והבניית